

ATEITIES LIETUVA „LIBERALŲ“ IR „FRONTININKŲ“ TEKSTUOSE

1. Įvadas

Išėivių karta, palikusi savo tėvynę Antro Pasaulinio karo metu, visą sovietmečio laikotarpį, daugiau ar mažiau vylėsi sugrįžti į atsikursiančią nepriklausomą Lietuvą. Tikėjimas artėjančia iš(si)laisvinimo valanda, priklausomai nuo laikmečio sustiprėdavo ar susilpnėdavo. Penkto dešimtmečio antroje pusėje ir šešto dešimtmečio pradžioje buvo laukiama greito karo, kurio pasėkoje tikėtasi išlaisvinti okupuotą kraštą. Vėliau, JAV ir Sovietų Sąjungos santykiams nusistovėjus, greito grįžimo į Lietuvą viltys buvo atidėtos, jas šiek tiek pakurstė Aleksandras Štomas, kurio kalbos apie savaiminį, iš vidaus kylantį režimo žlugimą vėl žadino viltis grįžti į Lietuvą. Mintys apie atsikursiančią Lietuvą skatino įvairiausius galvojimus apie išsivadavusią iš Sovietų jungo ateities Lietuvą. Priklausomai nuo turimos informacijos, keitėsi ir ateities Lietuvos vaizdiniai.

Apie Lietuvos ateities viziją išėivių galvojimuose, rašyta nedaug. Būtina paminėti Kęstučio Bartkevičiaus tyrimą¹, kuriame daugiausiai dėmesio kreipta į vėlesnius, nuo 1960 metų aptinkamus egzilų galvojimus apie ateities Lietuvą. Autorius savo darbe neskirstė galvotojų pagal išėivijos sroves, o ėmė juos kaip vieną visumą. K. Bartkevičiaus darbe praktiškai neskirta dėmesio frontininkų „Pilnutinės demokratijos“ svarstymams. Tačiau istoriografija, tirianti dar iki Antrojo Pasaulinio karo Lietuvoje atsiradusį demokratijos modelio idėją, yra žymiai gausesnė. Šia tema yra rašęs Arūnas Borisas, tačiau autorius „Pilnutinę demokratiją“ analizavo atskirai nuo egziluose brandintų minčių apie ateities Lietuvą ir aptaria šiuos frontininkų galvojimus kaip 1936 metų Romuvoje pasirodžiusios „Organiškos valstybės“ tęsinį ir demokratinės minties raidą.² Apie „Pilnutinę demokratiją“ rašė doc. dr. Algimantas Jankauskas³, kurio straipsnis aptariantis organiškiosios valstybės koncepciją 1995 metais spausdintas žurnale „Į laisvę“⁴, tačiau šis darbas tiesiogiai „Pilnutinės demokratijos“ nesieja su galvojimais apie Lietuvos ateitį išėivijoje.

Referate naudojamų šaltinių daugumą sudaro išėivijos periodikoje publikuoti straipsniai. Analizuojant Lietuvos Fronto Bičiulių (toliau – LFB), arba kaip jie dar buvo vadinami, *frontininkų* poziciją pasitarnavo žurnale „Į laisvę“ publikuota „Pilnutinės demokratijos“ deklaracija⁵ ir knygoje „Ugninis stulpas“ skelbti Juozo Brazaičio laišakai. Taip pat darbe naudoti šio autoriaus tekstai esantys penktajame autoriaus raštų tome⁶. Juozas Brazaitis, kaip žinia, buvo vienas „Pilnutinės demokratijos“ ideologų ir Lietuvos Fronto bičiulių lyderių. Tačiau J. Brazaitis paliko tekstus, kuriuose buvo rašęs apie ateities Lietuvą, tiesiogiai nesiejant jos su „Pilnutinės demokratijos“ koncepcija. Aptariant liberalų galvojimus apie ateities Lietuvą, daugiausiai remtasi Vinco Rastenio publikacijomis. Būtent jį galima vadinti daugiausiai iki septinto dešimtmečio apie posovietinę Lietuvą rašiusiu liberalu.

Frontininkai, būdami išėivijoje ir kurdami „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją, jį skyrė ateities Lietuvai. Pristatydami pirmuosius straipsnius apie „Pilnutinę demokratiją“, žurnale „Į laisvę“ pateikia juos, kaip svarstymus apie ateities demokratinės Lietuvos sąrangą⁷. Kartu, tai „*paskata būsimažai kartai susimąstyti ties būsimosios Lietuvos klausimais*“⁸. Vienas žymiausių lietuvių filosofų, ir 1936 metų generacijos veikėjų, Antanas Maceina rašydamas laišką Juozui Brazaičiui, pažymi, jog frontininkų suformuota ir sukūrta „Pilnutinė demokratija“ galėtų tapti posovietinės Lietuvos valstybės idealu, kurio link būtų sukama šalies

1 Kęstutis Bartkevičius, Lietuvos ateities vizija egzilų tekstuose 7 – 8-ame dešimtmečiuose, Kaunas, 2003. (prieiga per internetą <http://www.iseivijosinstitutas.lt>)

2 Arūnas Borisas, Pirmosios Lietuvos Respublikos tradicijos tąsa: „Pilnutinė demokratija“, Kaunas, 2003. (prieiga per internetą <http://www.iseivijosinstitutas.lt>)

3 Algimantas Jaunkauskas nuo 1993 metų dirbantis VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute, nuo 1999 m. yra direktoriaus pavaduotojas mokslui. Vilniaus universiteto Senato narys šiuo metu yra Lietuvos politologų asociacijos ir Europos politikos mokslo asociacijos (epsNet) narys bei žurnalo „Lithuanian Foreign Policy Review“ redaktorius.

4 Jankauskas Algimantas, Organiškos valstybės koncepcija Lietuvoje: kūrėjai, raida, vertinimai, *Į laisvę*, 1995, nr 122.

5 Į Pilnutinę demokratiją, *Į laisvę*, 1954 - 1955

6 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984

7 Į Pilnutinę demokratiją, *Į laisvę*, 1954, Nr. 2., p. 25.

8 Ten pat., p. 25.

politikos kryptis⁹. Atsikūrusi šalis, anot Maceinos, „*bus nuniokota ne tik ūkiu, bet ir dvasia*“ ir neturės tokio idealo, todėl Lietuvos Fronto bičiulių pasiūlyta programa galėtų tapti pamatiniu šalies atstatymo ramsčiu¹⁰.

Šiame darbe bus bandoma apžvelgti ir atskleisti galvojimus apie ateities – posovietinę Lietuvą frontininkų ir liberalų tekstuose. Pagrindiniai tyrimui keliami uždaviniai:

1. Apžvelgti ir analizuoti Vinco Rastenio galvojimus apie posovietinę Lietuvą.
2. Analizuoti Juozo Brazaičio spejimus ir pamąstymus apie ateities Lietuvą.
3. Analizuoti Lietuvos Fronto Bičiulių „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją kaip Lietuvos valstybės ateities viziją.
4. Bandyti rasti panašumus ir skirtumus tarp Vinco Rastenio ir frontininkų galvojimų

Chronologinės darbo ribos apima penkto dešimtmečio pabaigą ir tęsiasi iki septinto dešimtmečio pradžios, kuomet išėivijoje atsidūrę lietuviai pradėjo suvokti, jog greito Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo nebus. Referate naudotas **analitinis apibendrinantis metodas**.

2. Vinco Rastenio ateities Lietuvos vizija

Vincas Rastenis vadinamas prigimtinu liberalu¹¹, nors savo visuomeninę veiklą pradėjo dar būdamas tautininku, tačiau už liberalias pažiūras (žvelgė „veidu į Lietuvą“) buvo iš organizacijos pašalintas.

Visų pirma, V. Rastenis teigė, jog grįžę į atkurtą ir nepriklausomą Lietuvą, išėiviai ją ras ne tokią kokią paliko. Liberalas numatė nemažus pasiekimus įvairiose visuomeninėse sferose, kurių išėivio akis per „geležinę uždangą“ gali nepastebėti. Todėl pirmas, rodos logiškas Rastenio žingsnis žvelgiant į ateities Lietuvą – susipažinti su tuometine okupuotos Lietuvos padėtimi. Tos situacijos pažinimas ir išmanymas, pirmiausia padėtų išvengti įvairiausių nesusikalbėjimų¹². Vėlesniuose tekstuose jis rašys „*reikia įsižiūrėti, suprasti ir pajusti Lietuvos dabartį, kadangi tik ant dabarties pamatų gali būti pastatyta jos išėivis*“¹³.

Atskirai Rastenio buvo aptarta ir dėl okupacijų prarasto nuosavybės susigrąžinimo problema. Autorius pastebėjo, jog visų pirma tai priklausys nuo posovietinės Lietuvos konstitucijos. Rastenis prognozavo, jog bandymas atstatyti prarastą nuosavybę, sukels nemažai problemų. Senai pažeistos neteisybės atstatymas neturėtų tapti naujos neteisybės priežastimi. Problematiškas, anot autoriaus, bandymas sugrąžinti kilnojamą turtą. Tokiu atveju, „bandymas iki smulkmenų nustatyti buvusią nuosavybę, galėtų sukelti didesnių sunkumų negu pati nuosavybės vertė“, todėl „paimtas valstybės globon be savininkų likęs kilnojamasis turtas bet kieno nuosavybėn turėtų būti perleidžiamas tik už atlyginimą¹⁴“. Rastenis abejojo, ar būtų įmanoma tiksliai nustatyti nekilnojamą turtą ir jų buvusius savininkus. „*Tikslus žemės nuosavybės atskirais atvejais atstatymas galėtų įvykti tik nebent kaip retas laimikis loterijoje*“¹⁵. Apibendrinamas nuosavybės klausimo sprendimą, V. Rastenis siūlė palikti kilnojamą, smulkia nuosavybę esamoje padėtyje, o valstybei priklausančias žemes ir namus perskirstyti iš naujo, neatsižvelgiant senąja nuosavybės teise¹⁶.

V. Rastenis nemažai kalbėjo apie posovietinės Lietuvos visuomenę. Jis pažymėjo, jog šalyje ilgai užsitęsęs okupantų smurtas ir priverstiniai visuomenės pokyčiai, vėliau gali kelti labai rimtų problemų. Rastenis manė, jog atskirai nuo Lietuvos gyvenančiai išėivijai likusiems Lietuvoje, vėliau gali būti sunku vieniems kitus suprasti dėl skirtingų ekonominių, kultūrinių, socialinių ir politinių gyvenimo sąlygų¹⁷. Rastenis manė, jog sovietinio režimo sąlygomis gyvenanti ir nuolatos valstybės priežiūrą jaučianti visuomenė praras savarankiškumo pojūtį. Galiausiai, tokia „samdinių visuomenė“ gavusi patenkinamo gyvenimo sąlygas gali įprasti prie tokios būsenos ir jaustis laimingesnė samdinio, o ne savarankiško žmogaus vietoje¹⁸, samprotavo V. Rastenis.

Revoliucingi ir prievartiniai pokyčiai neabejotinai paliks neigiamas pasekmes, manė Rastenis, „jei smurtą būtų pavykę pašalinti <...> po metų kitų, tai toks smurto nepripažinimas gal būtų tikroviškas <...> bet po

9 A. Maceinos laiškas LF vadovybei, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p.204.

10 Ten pat.

11 Antanas Kulakauskas, *Akiračiai* 2005, Nr. 1.

12 Vincas Rastenis, Priverstinės revoliucijos padariniai, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 361

13 Vincas Rastenis, Ryšiai su Lietuva, tarp optimistinių vilčių ir pesimistų gąsdinimų., *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 399

14 Vincas Rastenis, Nuosavybės teisių atstatymas, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 348.

15 Ten pat, p. 349.

16 Vincas Rastenis, Nuosavybės teisių atstatymas, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 349.

17 Vincas Rastenis, Priverstinės revoliucijos padariniai, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 357.

18 Ten pat, p. 358-359.

dviejų dešimčių metų?“ Rastenis šioje vietoje mąstė pesimistiškai. 1960 metais, kai pasirodė straipsnis, Lietuva išgyveno antrą okupacijų dešimtmetį. Jis pridūrė: „*ne mūsų galioje šiandien iš tolo tiksliai pažiūrėti į visą tą įtaką, kurią priverstinė revoliucija bus padariusi Lietuvos žmonių pažiūrose*“¹⁹. Šiandien, šias Rastenio išvalgas suprasti kur kas lengviau, nei tai galėjo padaryti dauguma išeivijos atstovų.

V. Rastenio pastabos nesibaigė, jis manė jog ilgiau sovietinėje sistemoje užsibuvusi visuomenė gali nesuprasti kapitalistinio pasaulio, paremto private nuosavybe. Tokiu atveju, Rastenis siūlė neskubėti su stambia asmenine nuosavybe, o palaipsniui pereiti prie vakarietiškai tvarkomų kooperatyvų ar masinio pobūdžio akcinių bendrovių²⁰.

Kalbėdamas apie posovietinę Lietuvą, V. Rastenis pažymėjo, jog valstybės politika bus orientuota į Vakarų Europą. „Europoje turėtų susikurti naujo tipo valstybių sąjunga, įgalinanti tautas gyventi savarankiškai, bet tuo pačiu metu ir savitarpinėje priklausomybėje“²¹. Sykiu autorius pažymi, jog Lietuva „*visad bus linkusi būti organizuotoje laisvų Europos tautų bendruomenėje*“²². Šiandien, neperseniausiai paminėjus įstojimo į NATO ir Europos Sąjungą metines ši Rastenio mintis atrodo ypatingai taikli.

Rastenis pastebi, jog nors ir priverstinai sekularizuotoje visuomenėje, gali smarkiai pasikeisti Bažnyčios ir visuomenės santykis. Rėžimo nuo valstybės atskirta ir engiama Bažnyčia „*turbūt niekad nebebus visiškai tokia pat, kaip buvo*“²³.

Kalbėdamas apie lietuvių egzilų ryšius su lenkų egzilais, Rastenis pabrėžia, kad santykių atšilimas tarp lenkų ir lietuvių yra tik laikinas, nes „visi tie klausimai, kurie anksčiau buvo lenkų – lietuvių ginčo ir nesantaikos objektu dabar yra iš abiejų pusių nutylimi.“²⁴ Anot Rastenio, „tai reiškia, kad dabartiniai geri lenkų – lietuvių santykiai yra pastatyt ant laikino pamato“²⁵. Čia, be abejo, Rastenis kalba apie vieną skaudžiausių tarpukario Lietuvos problemų – Vilniaus krašto klausimą. Teigdamas, jog šios problemos sprendimas „labai daug pareis nuo to, kokia bus bendra santvarka Europoje“²⁶. Šioje vietoje Rastenis nelinkęs prognozuoti ateities, tačiau bando ieškoti sprendimo būdų.

3. Juozo Brazaičio spėjimai apie ateities Lietuvą

J. Brazaitis į okupaciją siūlė žvelgti kaip sunkų, tačiau laikiną epizodą Lietuvos istorijoje. Jis rašė „*dabar tęsiasi tik sapnas, ilgas, košmariškas. <...> sykį jis pasibaigs*“²⁷ Lietuvos išsilaisvinimo reikia laukti, o tą laukimą, J. Brazaitis prilygina Evangelijoje aprašytom mergaitėm, kurios laukė jaunikio ir budėjo susidegusios žibintus^{28*}, kartu suteikdamas šiai misijai sakralumo.

Pakankamai aišku, kad frontininkai jautė, jog Lietuva ir jos visuomenė ateityje bus pasikeitusios. Vienas frontininkų lyderių, J. Brazaitis, galvodamas apie Lietuvos pokyčius rašė, jog po džiaugsmo sugrįžus į Lietuvą „*prasidės gyvenimas ir jis atneš ne vieną staigmeną*“²⁹ Brazaitis siūlė „*susigyventi su mintimi, kad to gyvenimo, kurią tremtinys paliko 1944 metais ar anksčiau, nebėra ir nebus. Lietuva su tuo momentu, kada iš jos pasitraukta, nesustingo ir nenumirė, ir nors žalojama, bet gyva, tik pasikeitusi*“³⁰ Sykiu, J. Brazaitis siūlo pabandyti nuspėti ateities Lietuvą, remiantis informacija sklindančia iš už „geležinės uždangos“.

Bandymas kurti ateities Lietuvos viziją, anot J. Brazaičio, apsaugotų išeivijoje esantį lietuvių nuo nelauktų sukrėtimų, kurie gali ištikti grįžus į tėvynę ir pamačius joje atsiradusius pokyčius. Kalbėdamas apie ateities Lietuvą, jis apsidraudė, pažymėdamas, jog tiesiog spėlioja, remdamasis „*literatūra ir stebėjimu retų egzempliorių žmonių, išaugusių sovietinėje aplinkoje*“³¹

19 Ten pat, p. 357.

20 Ten pat, p. 361.

21 Ten pat, p. 363.

22 Ten pat.

23 Vincas Rastenis, Priverstinės revoliucijos padariniai, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 364.

24 Vincas Rastenis, Lenkų – lietuvių santykiai dabar ir ateityje, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 113.

25 Ten pat, p. 113.

26 Ten pat, p. 114.

27 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984, p. 102.

28 Ten pat, p. 107.

* Palyginimas apie dešimtį mergaičių aprašytas Naujajame Testamente, Mt 24, 43 – 51; Lk 12, 35 – 38; Mk 13, 33-37.

29 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984, p. 102.

30 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984, p. 106.

31 Ten pat, p. 105.

J. Brazaitis įtarė ateities Lietuvos visuomenę būsiant susiskaldžius. Tai turėtų būti pirmoji „staigmena“ į namus grįžusiems išeiviams. 1954 metais jis rašė „*Lietuvos plote <...> susitelks neabejotinai lietuviškos širdys, bet ne viena širdis*“³². J. Brazaitis pažymi, jog gyventojų daugumą sudarys sovietinėje Lietuvoje gyvenę žmonės, iš tremties Sibire ir iš Vakarų parvykę. Spėdamas ateities Lietuvoje susidariusios visuomenės struktūrą, J. Brazaitis ją skirstė į pagal žmonių padėtį okupacijos laikotarpiu: išeiviai, tremtiniai, ir sovietinėje Lietuvoje likę. Pastaruosius J. Brazaitis skirstė į „nuėjusius prisitaikymo keliu“ ir miške išlikusius „laisvės kovotojų likučius“. Būtent čia, anot J. Brazaičio, galėjo tapti svarbi visuomenės skilimo linija. „*<...> laisvės kovotojų likučiai, ar pastarieji, sunkiausia vargą patyrę, galės suprast ir pateisinti tuos, kurie legaliam gyvenime išliko? Ar <...> nepatirs naujo nusivylimo iš karčios gyvenimo tikrovės? Jie bus daugumai nereikalingi ir nepatogūs ir nustumti į šoną naujoje gyvenimo eigoje. O juk jie <...> svajoję galėsią tarti gal net lemiamą žodį laisvos valstybės tvarkyme*“³³. Prisimindamas partizanus, Brazaitis tarytum bando kelti ir dar vieną klausimą, kam atiteks teisė kurti ateities Lietuvą? Išeiviams, partizanams ar prisitaikiusiems Lietuvoje? Tolimesniuose samprotavimuose galima rasti atsakymą: „*laisvos Lietuvos likimas toliau priklauso daugiausiai tiems, kurie ten liko ir išaugo.*“ Kartu, bando spėti „tremtinių“ veiksnį ateities Lietuvoje „*tremtinių vaidmuo bus didelis, bet tik pagelbinis; iki jie susilies su ten išaugusiais ir likusiais – jie bus talkininkai.*“³⁴

Kalbėdamas apie sovietinėje Lietuvoje gyvenančius, J. Brazaitis įtarė, jog pastarieji gali būti smarkiai paveikti režimo. „*Bet ir žmonių dvasia gali būti kita. Bus išaugusi nauja karta naujose sąlygose.*“³⁵ Anot išeivio, augantiems Lietuvoje nepavyks išvengti sovietinės mokyklos antspaudo. Brazaitis, priduria, jog Komunistų partija daug dėmesio skiria „*įsodinti kitą - rusišką marksistinę galvosena ir jausena*“.³⁶ Bus jaunimo, rašė J. Brazaitis, kuris priešinsis „*komunizmo malūnui*“, tačiau „*bus daug ir tokių kuriuos mokykla paveiks.*“³⁷ J. Brazaitis rodo žvelgė dar giliau, „*idėjiškai jis (sovietinėje Lietuvoje išaugęs žmogus – A. A.) bus tikriausiai bolševizmo priešas, bet ilgai jis negalės išsivaduoti iš sovietinio argumentavimo, dialektinio metodo.*“ Brazaitis priduria, kad „*mokykloje ir gyvenime išmoktos kalbos ir knygų dėka jis bus priverstas graviruoti į rusišką kultūrą.*“³⁸

J. Brazaitis spėja, koks galimas santykis atsiras tarp sovietinėje Lietuvoje augusios visuomenės ir išeivijoje okupacijos laiką praleidusiųjų. Anot jo, „*ten (Lietuvoje – A. A.) išaugęs naujas lietuvis ima gyvenimą tvarkyti į savo rankas. Netrukus gal pajus ir <...> nedraugingumą grįžusiems <...> jei tik sugrįžėliai ims rodyti neatsargios iniciatyvos reikštis su savo planais ūkiniame, politiniame kultūriniame gyvenime.*“³⁹

Brazaitis aprašė ir galimus religijos pokyčius. Reikia manyti, jog jam, aktyviam katalikui, tai buvo ypač svarbu. Autorius pažymi, jog sovietinė valdžia bando „prikabinti“ pagoniškas ar kitas šventes katalikiškų švenčių dienomis. Neužilgo, ironiškai prognozuoja autorius „*išgirsim, kad gruodžio 24 – tą Sniečkus su Paleckiu bei Šumausku suvalgys iš dvylikos patiekalų su pasninku vakarienę kokios nors pagoniškos žiemos šventės garbei.*“⁴⁰ Taip pat autorius pažymėjo, jog religinis gyvenimas nors nebus išnykęs, tačiau aktyvumas religinėje sferoje bus ryškiai susilpnėjęs⁴¹.

4. Frontininkų Lietuvos ateities vizija – „Pilnutinė demokratija“

Lietuvos Fronto Bičiuliai, paprastai dar vadinami frontininkais, išaugo iš vadinamosios 1936 metų generacijos, kuri tuo metu Lietuvoje pasižymėjo kaip demokratiškos minties sąjūdis. Antro Pasaulinio karo metais, šis judėjimas peraugo į politinį rezistencinį sąjūdį, o pasibaigus karui, frontininkai buvo dalis aktyviosios lietuvių išeivijos.

Pristatant frontininkų galvojimus apie ateities Lietuvą ir prie tų galvojimų priskiriant „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją, pirmiausiai reikia pažymėti, jog aprašydami šį demokratijos modelį, frontininkai

32 Ten pat,, p. 103.

33 Ten pat.

34 Ten pat, p. 106.

35 Ten pat, p. 104.

36 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984, p. 104.

37 Ten pat.

38 Ten pat, p. 105.

39 Ten pat.

40 Juozas Brazaitis, Ar daug Lietuvoje bedievių ir kokios rūšies?, *Į laisvę*, 1961, Nr. 24, p. 32 – 37.

41 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984, p. 105.

nepasirašinėjo asmeniškai, o tai darė LFB judėjimo vardu. Tokiu būdu bandyta suteikti judėjimo vieningumo išpūdį, padidinant jo solidumą⁴².

„Pilnutinės demokratijos“ šaknis galima aptikti 1918 metais kunigo P. Būčio knygoje „Apie apšvietą“, kurioje buvo pateiktas švietimo sistemos modelis. Labai panašiai 1926 metais kultūrinę autonomiją aprašė žymus to meto visuomenės veikėjas, geografijos profesorius Kazys Pakštas. Tais pačiais metais vienas iškiliausių Pirmosios Lietuvos Respublikos akademinės visuomenės narys Stasys Šalkauskis aprašė savąjį „Organinės demokratijos“ modelį, kuris nelabai daug kuo skyrėsi nuo 1936 metų generacijos „Organiškosios valstybės“.

„Pilnutinė demokratija“ žurnale „Į laisvę“ buvo pristatyta lyginant ją su totalitarizmu. Supriešinant šias dvi priešingas valstybės valdymo santvarkas, frontininkai kūrė savąją ateities Lietuvos viziją. Pristatę „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją, frontininkai aptarė kultūros ir valstybės santykį demokratiškai valdomoje šalyje. Tą jie darė pirmiausiai pristatydami kultūros padėtį totalitarinėje valstybėje, vėliau, kaip atsvarą pateikė ir „Pilnutinės demokratijos“ variantą.

4. 1. Valstybė ir kultūra

Valstybė neturėtų įsakinėti asmeniui, kuria linkme ir ką kurti. „Pilnutinė Demokratija“, turi savus apribojimus, tačiau, „*demokratija neleidžia asmens pavergti valdančiųjų pažiūroms*“⁴³[43].“ Skirtingų pažiūrų valstybės gyventojai taip suregzoje valstybėje, galėtų turėti savo kultūrinės „savivaldybes“. Demokratija, anot frontininkų, priešingai nei totalitarizmas, neverčia asmens priimti jam priešiškus pažiūrų, ideologijos. Kaip tik, nors ir neteikdama asmens pasireiškimui absoliučios laisvės, įgalina asmenį laisvai apsispręsti ir pagal šį apsisprendimą kurti ir veikti. Frontininkai pažymėjo, kad „*demokratijos vykdymas kultūros ir religijos srityse valstybėje yra pats svarbiausias*“.⁴⁴

LFB pabrėžė, jog valstybė ne tik turi skelbti įsitikinimų laisvę, tačiau ir leisti šiuos įsitikinimus reikšti bendruomenės gyvenime. Priešingai, kaip teigta, „*tokioj valstybėje skelbiama įsitikinimų laisvė tėra laisvės apgavystė*“.⁴⁵ Šioje vietoje galime išvelgti, kokį vaidmenį atsikuriančioje Lietuvoje jie skyrė Bažnyčiai. Laikraštyje „Į laisvę“ ironiškai, bet kartu karštai kritikuota tokia sąžinės laisvė, kuri „reiškia laisvę sąžinėje, bet ne laisvą įsitikinimų praktiką gyvenime“. Frontininkai rašė toliau, „*politinė <...> grupė skelbdama sąžinės laisvę ir kartu darydama prierašą, jog toji sąžinės laisvė nereiškia, „kad Bažnyčia, panaudodama autoritetą ir žmonių religinius įsitikinimus, kištuši ir darytų savo politiką*“.⁴⁶ Taigi, patys būdami katalikai, frontininkai pažymėjo ateities Lietuvos vizijoje laisvą ir nevaržomą Bažnyčios visuomeninę ar net politinę veiklą. Kalbėdami apie kultūrą, sąžinės laisvę demokratinėje valstybėje, frontininkai kelis kartus akcentavo skirtumą tarp *laisvės sąžinėje* ir *sąžinės laisvės*, pastarąją įvardindami kaip sąžinės laisvės dalykams gyvenime⁴⁷.

Svarbiausias švietimo principas, „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje pateiktas kaip praktiškai realizuota (ne tik konstitucijoje įrašyta) tėvų teisė auklėti vaikus pagal savo pasaulėžiūrą. Tačiau yra palikta vietos ir valstybės veiklai. Bendras švietimo lygis, mokyklų tinklas, einamųjų dalykų programos, tautinis auklėjimas, anot frontininkų, turėtų likti valstybės priežiūroje. Taigi, kalbėdami apie švietimo sistemą „Pilnutinės demokratijos“ modelyje, frontininkai teigė, kad, „*švietimo ir bei auklėjimo organizacijoje yra neišvengiamas iš sąžinės laisvės vykdymo einančių tėvų teisių ir iš bendrosios gerovės einančių valstybės teisių sambūvis*“.⁴⁸ „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje pateiktas ir pagrindinis principas, kaip suderinti sąžinės laisvės ir valstybės teises švietimo srityje. Mokyklos vadovybė turėtų būti „*tėvų pasaulėžiūrinės bendruomenės*“, o valstybei turėtų atitekti jau minėtos funkcijos, tokios kaip bendrųjų lavinimo dalykų programa, tautinio auklėjimo, mokyklos patalpų ir sveikatos sąlygų priežiūra, bendros švietimo padėties gerinimas ir mokyklų tinklo priežiūra⁴⁹.

42 Maceinos laiškas LF vadovybei., Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p.203 – 205.

43 Į „Pilnutinę demokratiją“, *Į laisvę*, 1954, nr. 2, p. 25 -26.

44 Ten pat, p. 26.

45 Ten pat, p. 27.

46 Ten pat, p. 26.

47 Ten pat, p. 27.

48 Ten pat, p. 30.

49 Ten pat.

„Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje pažymėta, jog demokratinė valstybė turi sudaryti sąlygas „*kultūrinei savivaldybei susiorganizuoti*“.⁵⁰ Kultūrinė savivaldybė, anot frontininkų, tai religijos, kultūros pirmiausiai mokyklos reikalų tvarkymu užsiimantis kompetencijos vienetas. Ateities Lietuvos konstitucija, anot frontininkų, turi aiškiai apibrėžti, kultūrinės savivaldybės kompetenciją, bei pagrindinius jos organizacijos dėsnius. Tuo pačiu, valstybei taip pat paliekama teisė, prižiūrėti kultūrinės savivaldybės sunaudojamas lėšas⁵¹.

Frontininkai teigė, kad „Pilnutinai demokratiškoje“ šalyje menas ir kultūra pati savaime yra tautos gyvybės sąlyga. Norint tai pasiekti, anot frontininkų, „*išlaisvintoje Lietuvoje turi būti sudarytos sąlygos mokslo bei meno kūrybai pasiskleisti per visą kraštą, ir ji turi būti prieinama visiems tautos sluoksniams*“.⁵² Toliau rašoma, jog tautinė kultūra yra pats sėkmingiausias kelias tautai į pasaulį. „Ateities Lietuvos kultūrinės demokratijos uždavinys bus padaryti, kad šitas kelias būtų laisvas ir platus⁵²“.⁵³ Tarytum norėdami pridėti šioms, judėjimo mintims svorio, frontininkai cituoja autoritetingą Šalkauskį⁵³.

4. 2. Ūkis ateities Lietuvoje

Kalbėdami apie „Pilnutinai demokratiškos“ ateities Lietuvos viziją, frontininkai pažymi, jog ūkiškuose santykiuose valstybė turi vykdyti socialinę demokratiją, kuri teikia asmens pirmumo principą vykdomą ūkyje. Tokia socialinės demokratijos sistema, anot „Į laisvę“ rašiusių, *igalintų kiekvieną krašto gyventoją realiai dalyvauti krašto ūkio reikalų tvarkyme*⁵⁴. Esminis socialinės demokratijos uždavinys „*krašto ūkinę gerovę padaryti visos tautos dalyku*“.⁵⁵

Frontininkai pažymi, jog nepaisant sovietinėje Lietuvoje keičiamos ūkio struktūros, „*ateities Lietuvoje dar ilgą laiką pagrindinis tautos pajamų šaltinis pasiliks kaip buvęs žemės ūkis*“.⁵⁶ Taip pažymima, jog ateities Lietuvoje „*žemės ūkio santvarka turi būti kuriama ypatingai apdairiai ir toliaregiškai*“.⁵⁷ Atsargumas pažymimas, nes bolševikai sugriovė laisvos Lietuvos ūkio santvarką ir atstatymas gali būti, anot frontininkų, komplikotas.⁵⁷ Pateikdami tolesnį „Pilnutinės demokratijos“ modelį, frontininkai rašė: „*Savininkų neturinti žemė, turi priklausyti valstybės žemės fondui, kuris ją tam tikrom sąlygomis gali ją perleisti į privačią nuosavybę. Turi būti nustatyta žemės ūkio vienetai mažumo riba, kad būtų užkirstas kelias paveldėjimo ir kitais pagrindais skaldyti žemės ūkius iki ūkiškai netikslingų vienetų*“.⁵⁸ Deja, frontininkai nekalba apie tai, ką aptarė V. Rastenis, t. y. kaip spręsti nusavinto turto problemą.

Tačiau frontininkai nemažai dėmesio skyrė privačiai nuosavybei aptarti. Ji pateikiama kaip prigimtinė ir neabejotina žmogaus teisė. Tuo pačiu, pažymima, kad „*nuosavybės teikimas vienosė rankose turi būti normuojamas*“.⁵⁹ Taip, frontininkų manymu, neatsirastų ypatingai turtingų ir dėl to privilegijuotų asmenų. Tačiau tokiu būdu atsiranda savotiškas prieštaravimas, iš vienos pusės, teigiama privačios nuosavybės laisvė, iš kitos, privati nuosavybė ribojama. Taip pat, frontininkų manymu, „*ateities Lietuvos demokratinė valstybė turi suvalstybinti ar suvisuomeninti pinigų emisiją, stambūji kreditą, draudimą, susisiekimą, energijos šaltinius, vandenį, žemės gelmių turtus, miškus*“.⁶⁰ Tokiu būdu buvo planuojama neleisti susikurti monopolui kai kuriose ūkio srityse.

Planuodami ateities Lietuvą kaip demokratinę valstybę, frontininkai pažymėjo užsienio kapitalo svarbą Lietuvos ekonomikai. Šioje vietoje ypač pabrėžtas išsivijios kapitalo investavimas į Lietuvos ūkį⁶¹.

Frontininkai pažymėjo, jog atsikūrusiai Lietuvai, kaip ir bet kokiai valstybei, labai svarbi bus kelių priežiūra. Pagrindiniai keliai, neskaitant tarptautinio tranzito, turėtų vesti į sostinę ir pajūrį. Taip pat

50 Ten pat.

51 Ten pat, p. 31 – 32.

52 Į „Pilnutinę demokratiją“, *Į laisvę*, 1954, nr. 2, p. 33.

53 Ten pat.

54 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 517.

55 Ten pat, p. 518.

56 Ten pat, p. 519.

57 Ten pat.

58 Ten pat.

59 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 522.

60 Ten pat, p. 523.

61 Ten pat, p. 525.

pažymėta, jog ateities Lietuva turi sudaryti visas galimas sąlygas jei jau ir netapti jūrų tauta, tai bent artimai su jūra susigyventi ir jūrų tautos savybių išsiugdyti. 62

Daug dėmesio frontininkų tekstuose buvo skirta darbo ir uždarbio problemos sprendimui ateities Lietuvos vizijose. Pagrindinės idėjos teigė, jog darbas yra „vienintelis tikras žmogaus apsirūpinimo šaltinis“, kad „socialinė demokratija kiekvieną darbingąjį ypateigoja darbui ir kiekvienam darbingajam laiduoja darbo galimybę, <...> tačiau pagrindinis socialinės demokratijos siekimas dirbančiojo žmogaus reikalų atžvilgiu yra teisingas uždarbio nustatymas⁶³“.

Nemažai dėmesio skirta ir socialinėms garantijoms, kurios turėtų būti ateities Lietuvoje. Pirmiausiai frontininkai pristatė socialinio aprūpinimo padėtį Pirmojoje Lietuvos Respublikoje, pažymėdami, jog tai tebuvo pirmieji žingsniai šioje sferoje. Tuo pačiu, teigė, jog ateities Lietuvoje valstybė turi užtikrinti tvirtas socialines garantijas „sukurti visuotinį socialinį aprūpinimą nedarbingumo atvejais“. Frontininkai pažymėjo nedarbingumo atvejus, tai „ligos, invalidumo, motinystės, nelaimingų atsitikimų, nedarbo, senatvės, apsigimimo atvejais“.64

4. 3. Ateities Lietuvos politika

LFB dėstydami savo ateities Lietuvos viziją rašė ir apie būsimos Lietuvos valdžios organizavimą. Frontininkai pirmiausiai siūlo atkurtoje Lietuvoje naudoti „trilypį valdžios funkcijų pobūdį“. Straipsnyje prisimenama Pirmoji Lietuvos Respublika ir demokratinis jos valdymo laikotarpis, kuris kritikuojamas, nes „vykdomoji valdžia buvo seimo priklausoma“⁶⁵, o štai „ateities Lietuvos demokratinė santvarka valdžios galių vienašališkumo turi išvengti.“⁶⁶

Gretindami buvusią situaciją Lietuvoje, frontininkai kuria ateities Lietuvos modelį, kur „ateities Lietuva būtų įgalinta išsiversti su mažesniu kiekiu politinių partijų“, nei buvo paskutiniame demokratiame seime⁶⁷. Frontininkai retoriškai klausdami siūlo ateities Lietuvoje naudotis JAV ir Didžiosios Britanijos pavyzdžiu, nes šiose šalyse, anot jų „vienoje partijoje gali išsitemti drauge skirtingų pasaulėžiūrų žmonės“. Susigrupavimas, remiantis „Pilnutine demokratija“ turėtų būti ne „pasaulėžiūrinio bet politinio pobūdžio“⁶⁸.

Rinkimai ateities Lietuvoje, pagal frontininkus, turi būti „visuotiniai, tiesioginiai, lygūs, slapti ir laisvi.“⁶⁹ Rinkimai neturi būti per dažni, „kad nebūtų griauamas institucijų pastovumą ir jų darbo našumas“, ir ne per reti, kad „būtų palaikoma gyvenimo pažanga“⁷⁰. Balsavimas, remiantis frontininkų tekstais, turėtų būti „už asmenis“, o ne už sąrašus. Balsavimas už partijų sąrašus, vadinamas „balsuotojo prievartavimu“ ir suteikia laisvę partijų centrams.

„Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje aptartas ir lietuvių išėivių vaidmuo, tačiau daugiausiai kalbėta ne apie egzilus, tačiau apie vadinamus ekonominius emigrantus, kurie paliko savo šalį dėl ekonominių priežasčių, daugiausiai nedarbo. Šioje vietoje frontininkai išvelgė emigravusių tautiečių naudą metropolijai – valstybei iš kurios jie emigravo.

Nors LFB pateikdami „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją nepasirašinėjo savo vardais, tačiau šiuo atveju, kalbant apie metropolijos santykį su kolonija, galima pažinti vieno iš aktyvių frontininkų Kazio Pakšto idėjas. Kazys Pakštas dar iki sovietinės okupacijos, jam būnant Lietuvoje daug keliavo ir ieškojo „atsarginės tėvynės“⁷¹, tuo pačiu aptardamas kolonijos ir metropolijos bendradarbiavimo naudą⁷². Panašu, kad mintis ateities Lietuvą padaryti jūrų valstybe taip pat priklauso K. Pakštui, pastarasis autorius nemažai rašė apie didesnes Baltijos jūros panaudojimo Lietuvos ekonomikai galimybes⁷³.

62 Ten pat.

63 Ten pat, p. 526 - 527.

64 Ten pat, p. 531.

65 I „Pilnutinę demokratiją“, *I laisvę*, 1954, nr. 6, p. 10 – 12.

66 Ten pat, p. 11,12.

67 I „Pilnutinę demokratiją“, *I laisvę*, 1954, nr. 2, p. 13.

68 I „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 541.

69 Ten pat, p. 542.

70 Ten pat, p. 542.

71 Kazys Pakštas, *Atsarginės tėvynės reikalu*, *Kultūra, civilizacija, geopolitika*. Vilnius, 2003.

72 Kazys Pakštas, *Atsarginės tėvynės reikalu*, *Kultūra, civilizacija, geopolitika*. Vilnius, 2003.

73 Ten pat.

Taigi, neišvengiamai dalis lietuvių vis tiek gyvens už Lietuvos valstybės ribų, kas anot frontininkų, nėra jokia blogybe, jei tik bus tinkamai tuo pasinaudota. Pirmiausiai, ateities Lietuvoje turi būti užtikrinta „pakanta ir atodaira įvairių tautinių grupių tautiniam reiškimui,“ ir „nuolatinio organizuoto tarpusavio bendradarbiavimo su savais tautiečiais gyvenamajame krašte ir su pačiu tėvų kraštu.“⁷⁴ Taigi LFB ateities Lietuvos vizijoje didelis dėmesys skiriamas tautinių mažumų teisėms ir organizuotam išeivių ir metropolijos bendradarbiavimui.

Ateities Lietuva, kaip rašė frontininkai, turėtų daug dėmesio skirti išeivių reikalams, prisidėti prie jų tautiškumo išlaikymo, įkurdinant emigrantus kiek įmanoma kompaktiškiau, teikiant nemokamą mokslą lietuvių mokyklose, o kurioje didesnėje lietuvių kolonijoje įsteigti ir lietuvišką institutą, kaip pavyzdį frontininkai pateikia prekybos institutą. Taip pat Lietuva, anot frontininkų, galėtų įleisti emigrantus be vizų ir muito mokesčių, skatinti prekybą tarp lietuvių emigrantų ir Lietuvos⁷⁵.

Frontininkų „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje yra išsakyta mintis, kad Lietuvos ateitis turėtų glaudžiai sietis su kitomis Baltijos šalimis, santykiai turėtų tapti tokie glaudūs, kad šios valstybės pavirs, anot frontininkų, „Baltijos Jungtinėmis Valstybėmis“. Tačiau tai neturėtų būti paskutinis valstybių organizacija, kurioje bus Lietuva. Frontininkai teigė, kad Lietuva įsijungs į kontinentinę Europos valstybių organizaciją⁷⁶.

4. 4. Valstybė ir šeima ateities Lietuvoje

Frontininkai aptaria šeimos, santuokos, tėvo ir vaiko santykius demokratinėje valstybėje. Pirmiausiai, pažymėta, jog šeimos kūrimas, vaikų auginimas ir auklėjimas yra viena pagrindinių asmens teisių. Šeimai frontininkai suteikė tam tikrą religinį atspalvį, pasiremdami popiežių Pijaus XI, Pijaus XII, Leono XIII mokymu. Šeimos pagrindas – meilė, dorovingumas, kitu pagrindu susikūrusios šeimos anot frontininkų yra „žmogaus pažeminimas“.⁷⁷ Pažymėta, jog santuoką turi sudaryti skirtingų lyčių asmenys, nes tik tokia santuoka susilauks palikuonių: „šis dviejų lyčių ryšys savaimė siekia vaisingumo“⁷⁸ rašė LFB. Sekant tolesnę frontininkų mintį, randame, jog „tik pastovi, dorovinga ir vaisinga šeima yra tautos stiprybės ir garbės lopšys.“, taigi ateities Lietuvai kylantis uždavinys „padėti šeimai šias pagrindines savybes ugdyti ir palaikyti.“⁷⁹

Santuokos sudarymas, pasak „Pilnutinės demokratijos“ autorių, turi būti paliktas „kultūrinę savivaldą turinčioms pasaulėžiūrinėms bendruomenėms. Pasaulėžiūrinei bendruomenei nepriklausančių asmenų santuokos aktų sudarymas pavestinas atitinkamoms valstybės įstaigoms.“⁸⁰ „Pasaulėžiūrinę bendruomenę“ asmuo, pasak frontininkų, turėtų pasirinkti pats. Tuo pačiu, santuokinių bylų tvarkymas taip pat turėtų priklausyti pasaulėžiūrinėms bendruomenėms, kuriose buvo sudarytas santuokos aktas, todėl „bažnytinės santuokos bylas turi spręsti bažnytinės įstaigos, civilinės – atitinkamos valstybinės įstaigos.“⁸¹ Taip pat pažymima, kad prievartinės santuokos demokratinėje valstybėje būti negali.

Vaikų auklėjimas praktiškai turėtų priklausyti nuo jų tėvų įsitikinimų. Tačiau dėl auklėjimo priemonių stokos, šeima negali pilnai garantuoti vaikų išsilavinimo ir išsiauklėjimo, todėl, teigia frontininkai, šią paramą šeimai turi suteikti valstybė. Tačiau „valstybės teikiamos priemonės turi būti teikiamos tokiu būdu, kad nepažeistų pačios šeimos ugdymo procesų. <...> Mokykla yra šeimos ugdymo pratesimas, Mokykla pirmiausiai veikia tėvų vardu.“⁸²

Frontininkų idealas „kad kiekviena lietuvių šeima turėtų nuosavą žemės sklypą ir namus“⁸³[83]. Valstybė turėtų pasilikti sau teisę prižiūrėti šeimą, tačiau negali būti pažeistos „šeimos ugdymo teisių vykdymas“. „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje pažymėta, jog valstybė turi suteikti paramą gausioms, daug vaikų turinčioms šeimoms. Deja, frontininkai nenurodo, kiek vaikų turinčiai šeimai turėtų būti skiriama valstybės parama. Deklaracijoje pažymėta, jog „didelė blogybė yra kai dėl šeimos pajamų stokos motinos verčiamos

74 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 532.

75 Ten pat, p. 533.

76 Ten pat, p. 537.

77 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 543.

78 Ten pat.

79 Ten pat.

80 Ten pat.

81 Ten pat, p. 544.

82 Ten pat.

83 Į „Pilnutinę demokratiją“, *Į laisvę*, 1955, nr. 7, p. 12.

uždarbiauti⁸⁴.“ Parama tokiai šeimai, turėtų būti skiriama valstybės sukurtas socialinio aprūpinimo fondas⁸⁵. Ateities Lietuvoje šis fondas turėtų pagelbėti jaunavedžiams, kad dėl prastų materialinių sąlygų, jauniems žmonėms netektų atidėdinti šeimos kūrimo. Kalbėdami apie šeimą, frontininkai nepamiršo ir nesantuokinių vaikų problemos. Įrodžius tikrąjį tėvą, pastarasis privalėjo užtikrinti vaikui vienodas teises ir materialinį aprūpinimą kokias turėjo ir santuokiniai vaikai⁸⁶.

4. 5. Valstybė ir demokratija

Pirmuoju valstybės uždaviniu „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje išskiriamas valstybės pagalba „asmeniui ir šeimynai, religinei, bei kitoms bendruomenėms išsilaikyti bei išsiskleisti.⁸⁷“ Frontininkai pažymi, kad demokratinėje valstybėje „ne žmogus valstybei, o valstybė žmogui turi tarnauti“.

Verta pastebėti dar vieną labai svarbią frontininkų mintį, kuri tikriausiai galėjo būti viena pagrindinių „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijos minčių, joje teigiama, kad „*ką nori ir pajėgia atlikti asmuo, o reikia pavesti bendruomenei; ką nori ir pajėgia atlikti šeiminei, religinei, profesinei bendruomenei, to nereikia pavesti valstybei.*“ Ši mitis vadinama privačios iniciatyvos dėsniu, kuriuo turėtų būti paremtas ateities Lietuvos gyvenimas⁸⁸.

Skyriuje, kuriame frontininkai analizuoja valstybės ir demokratijos santykį, daug dėmesio skirta demokratinės visuomenės ugdymui, pabrėžta, jog demokratija turi tapti „aukščiausia visuomenine vertybe“, o visuomenės „auklėjimas demokratijai yra vienas pagrindinių visuomeninių uždavinių.“⁸⁹ Skyriuje taip pat pabrėžta, jog prievarta tai demokratijos užpuolimas. Buvo manoma, jog demokratiškoje ateities Lietuvoje neturėtų būti toleruojami judėjimai ar partijos pasisakančios prieš demokratinės vertybes.

Vertinant „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją iš šių dienų pozicijų, galima sakyti, kad praėjus penkiolikai metų po nepriklausomybės atkūrimo, demokratija, deja, ne visada traktuojama kaip apsoliti vertybė, o pilietinė visuomenė dar tik pradėjo formotis. Taigi kol kas, „Pilnutinė demokratija“ taip ir liko labiau teorinis valstybės valdymo modelis, praktikoje jo realizavimas nėra toks paprastas.

5. Ateities Lietuvos vizijų skirtumai ir panašumai

Šiame skyrelyje pabandysime apžvelgti, kiek panašios buvo Lietuvos ateities vizijos tiek frontininkų, tiek Vinco Rastenio tekstuose. Atskirai nuo frontininkų „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijos imsime Juozo Brazaičio tekstus kuriuose aprašyta ateities Lietuva atskirai nuo „Pilnutinės demokratijos“.

Neabejotinai, frontininkams demokratija yra neatsiejama ateities Lietuvos dalis. Ką apie tai mano Rastenis? Tiek pirmiesiems, tiek antrajam, demokratija yra vertybė. Tiesiog V. Rastenis apie atsikūrusios Lietuvos valstybinę santvarką nekalba.

Tiek V. Rastenis, tiek J. Brazaitis rašė, jog okupuotos Lietuvos pokyčiai gali būti dideli ir skaudūs išeiviams, o dėl šių pokyčių gali atsirasti nesusikalbėjimas. Brazaitis teigė, jog ne viskas ateities Lietuvoje bus taip, kaip išeiviai įsivaizduoja.⁹⁰ Jam pritarė ir V. Rastenis, kuris pažymėjo, jog išeivijai ir likusiems Lietuvoje, vėliau gali būti sunku vieniems kitus suprasti dėl susidariusių skirtingų ekonominių, kultūrinių, socialinių ir politinių gyvenimo sąlygų.⁹¹

Tiek J. Brazaičio, tie V. Rastenio tekstuose prognozuojama okupuotos Lietuvos visuomenė gana panašios, prievartą ir smurtą patyrusi visuomenė bus pasikeitusi ir įgavusi tam tikrą sovietinį mentalitetą. Esminiai skirtumai tarp šių dviejų galvotojų nėra dideli. Brazaitis akcentavo sovietinės mokyklos įtaką, o Rastenis daugiausiai minėjo pačios sovietinės gyvenamos savitumą, formuosiantį visuomenę. Pastarasis taip pat pažymėjo, jog pasikeis požiūris į teisę, į privačią nuosavybę. J. Brazaitis spėjo galimą visuomenės skilimą, tarp išeivių, tremtinių, partizanų ir prie režimo prisitaikiusių lietuvių. Frontininkai „Pilnutinėje

84 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 545

85 Ten pat, p. 545.

86 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 546.

87 Į „Pilnutinę demokratiją“, *I laisvę*, 1955, nr. 8, p. 5.

88 Į „Pilnutinę demokratiją“, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p. 547.

89 Ten pat, p. 548.

90 J. Brazaitis, Raštai. T. 5. Chicago, 1984, p. 102.

91 Vincas Rastenis, Priverstinės revoliucijos padariniai, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 357.

demokratijoje“ rašę apie visuomenę, daugiausiai kalbėjo ne apie jos pokyčius kurie bus sąlygoti okupacijos, tačiau apie tos visuomenės organizavimą. Sovietinis paveldas koncepcijoje buvo atmestas.

Deja, tik vienas Rastenis atidžiau bandė pažvelgti į nusavinto turto gražinimo problemą. Nei Brazaičio tekstuose, nei „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijoje apie tai nėra rašoma. Pastarojoje nieko neužsimenama nei apie santykius su Lenkija ir Vilniaus krašto gražinimo problemą. Kalbėdami apie ateities Lietuvos sostinę, frontininkai nepaminėjo, apie Vilnių ar Kauną kalbėjo.

Tiek J. Brazaitis, tiek V. Rastenis aprašė galimus visuomenės ir religijos santykio pokyčius, tiek vienas, tiek kitas pažymėjo, jog visuomenėje religijos vaidmuo sumažės. Apie tai nekalbama tekstuose aprašančiuose „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją.

Užsienio politikos srityje ateities Lietuva įsivaizduojama kaip laisvų valstybinių organizacijų narė, Rastenis nurodo Vakarų kryptį ir dalyvavimą ne tik su rytinės, bet ir su vakarinės Europos valstybėmis⁹². Tačiau šioje vietoje liberalų atstovas nesileido į smulkmenas, kiek aiškiau, savo viziją bandė nusakyti frontininkai. Šie teigė, jog prieš tapdama Europos kontinento „antvalstybinės“ organizacijos dalimi, Lietuva pirmiau taps „Jungtinių Baltijos Valstybių“ nare.⁹³

Kas lėmė šių išvalgų skirtumą, labai sunku pasakyti. Tačiau prisimenant pačio Rastenio asmenybę, verta prisiminti, jog šis visuomenininkas visad žvelgė į priekį. Frontininkai, kurdami „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją daugiausiai lygino ją su Pirmąją Lietuvos Respublika, gal todėl kartais atrodo, jog „Pilnutinės demokratijos“ koncepcija neretai visai prasilenkia išeičių spėjamomis posovietinio gyvenimo realijomis. Galima manyti, kad kurdami šią koncepciją, frontininkai kūrė savotišką teorinį valstybės organizavimo modelį, kurį pritaikyti prie realios gyvenimiškos situacijos posovietinėje Lietuvoje būtų tekę ateities politikams.

Išvados

Antro Pasaulinio karo pasėkoje išėivijoje atsidūrę Lietuvos visuomenės veikėjai neprarado vilties ir nuolatos, daugiau ar mažiau galvojo apie atsikursiančią Lietuvą. Tokios mintys paskatino kai kuriuos iš jų imtis galvojimų apie ateities Lietuvą.

1. Vincas Rastenis buvo vienas iš tų kelių visuomenės veikėjų, kurie nemažai dėmesio skyrė ateities Lietuvos planams. Vincas Rastenis aptarė Vilniaus krašto gražinimo problemą, analizavo posovietinės Lietuvos visuomenę ir jos pokyčius. Rastenio tekstuose taip pat aprašyta nusavinto turto gražinimo problemos, ir jo, kaip teisininko pasiūlymas kaip tą problemą spręsti. Vincas Rastenis siūlė nesiremti senąja nuosavybės teise, o kurti gyvenimą iš naujo, nesiekiant susigrąžinti prarastą turtą.
2. Frontininkai, pristatę „Pilnutinės demokratijos“ koncepciją, įsivaizdavo, jog jis turėtų būti panaudotas iš Sovietų Sąjungos gniaužtų išsivadavusiai - atsikūrusiai Lietuvai. Frontininkai aptarė valstybės ir kultūros santykį valstybėje, šalies ekonomikos organizavimą. Deklaracijoje daug dėmesio buvo skirta socialinei sferai, šeimos padėčiai aptarti. Tačiau „Pilnutinė demokratija“ pateikta neatsižvelgus į realią tuometinės okupuotos Lietuvos situaciją. Galima manyti, jog frontininkai „kūrė“ šalies ateitį nesiremdami to meto esama padėtimi.
3. Juozas Brazaitis, nors ir prisidėjo prie „Pilnutinės demokratijos“ koncepcijos kūrimo, tačiau pats rašė tekstus analizuojančius ateities Lietuvą. Jis apžvelgė pokomunistinės Lietuvos visuomenės problemas, religijos ir visuomenės santykių pasikeitimą.
4. V. Rastenis vienintelis aprašė nusavinto turto gražinimo problemą, analizavo ateities Lietuvos visuomenę. Apie pokomunistinės visuomenės problemas rašė J. Brazaitis. LFB „Pilnutinė demokratija“ tai daugiau teorinis valstybės valdymo modelis, neretai prasilenkęs su tuometiniu okupuotos padėties vertinimu.

Šaltinių sąrašas

1. Brazaitis Juozas, Ar daug Lietuvoje bedievių ir kokios rūšies?, *I laisvę*, 1961 Nr. 24
2. Brazaitis Juozas, Raštai. T. 5. Chicago, 1984.

⁹² Vincas Rastenis, Priverstinės revoliucijos padariniai, *Tarp kairės ir dešinės*. Kaunas, 2004. p. 363.

⁹³ I „Pilnutinė demokratija“, *Ugninis stulpas*, Kaunas, 2000. p. 366 – 367.

3. Brazaitis Juozas, Ugninis stulpas, Kaunas, 2000.
4. Brazaitis Juozas, Vienų vieni, Vilnius, 1990.
5. Į pilnutinę demokratiją, *Į laisvę*, 1954 – 1955
6. Maceinos laiškas LF vadovybei., Ugninis stulpas, Kaunas, 2000. p.203 – 205
7. Pakštas Kazys, Atsarginės tėvynės reikalu, *Kultūra, civilizacija, geopolitika*. Vilnius, 2003
8. Rastenis Vincas, Priverstinės revoliucijos padariniai, Tarp kairės ir dešinės. Kaunas, 2004.

Literatūra

1. Bartkevičius Kęstutis, Lietuvos ateities vizija egzilio tekstuose 7 – 8-ame dešimtmečiuose, Kaunas, 2003, <http://www.iseivijosinstitutas.lt> (žiūrėta 2005 05 01).
2. Borisas Arūnas, Pirmosios Lietuvos Respublikos tradicijos tąsa: „Pilnutinė demokratija“, Kaunas, 2003. <http://www.iseivijosinstitutas.lt> (žiūrėta 2005 05 01).
3. Donskis Leonidas, Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje, *Akiračiai*, 1997, Nr 2 - 4.
4. Jankauskas Algimantas, Organiškos valstybės koncepcija Lietuvoje: kūrėjai, raida, vertinimai., *Į laisvę*, 1995, nr 122.
5. Jokubaitis Alvydas, Apie liberalizmo prietarus, *Politologija*, 2003, Nr 2.
6. Kulakauskas Antanas, Ne tik istorijos šaltinis, *Akiračiai* 2005, Nr. 1.
7. Sužiedėlis Saulius, Ateities Lietuvos santvarka pogrindžio spaudoje ir jos palyginimas su vakarų pasaulyje vyraujančiomis nuotaikomis. Ateitis, 1983, nr.1 – 2.